

ПИТАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ В ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В. М. Калашников (Дніпропетровськ)

Україна XVII ст. очима ірландського вченого

В 1698 р. у лондонському видавництві, що належало сім'ї Браунів, вийшла з друку двотомна «Історія Польщі», яка викликала величезний інтерес у англійського читача. Книгу написав учений-медик, професор Кембріджа Бернард О'Коннор. Про його життя відомо мало. Ясно тільки, що його сім'я, хоч і була далеко не дворянського походження, змогла все ж знайти значні на той час кошти, щоб відправити двадцятирічного сина в кращі університети Франції. За шість років навчання у Монпельє, Парижі і Реймсі Бернард зумів здобути знання, достатні для того, щоб стати особистим лікарем лорда Рочестера — англійського посла у Польщі.

Польський король Ян Собеський вже на першій аудієнції влітку 1693 р. запримітив у почті англійського посла молодого медика. Через два роки О'Коннору запропонували стати особистим лікарем дочки короля Терези Кунігунди. А ще через два роки Бернард О'Коннор, повернувшись в Англію, став професором медицини Оксфорда, а незабаром — Кембріджа.

Багатогранним був талант молодого вченого, про що свідчать його описи Польщі, Литви, України й Білорусії, зроблені на основі як особистих спостережень, так і вивчення праць про польсько-литовську державу — Річ Посполиту — на французькій, англійській, італійській, німецькій, латинській та польській мовах. Серед авторів, чий авторитет у галузі польської, литовської, білоруської та української історії був визнаний в Європі і до чийх праць звертався О'Коннор, ми бачимо М. Кромера, А. Гваньїні, Й. Пасторія, А. Віміну, П. Шевальє, Г. де Боплана та Т. де Гаспара. Близькість до двору Яна Собеського дозволяла йому використовувати також документи з польських архівів.

«Історія Польщі» — це по суті енциклопедія з історії, географії, економіки, культури й етнографії польського, литовського, білоруського та українського народів. Для її написання О'Коннор обрав незвичайну для XVII ст. форму оповіді — листи до англійських вельмож, покровительство яких і допомогло йому опублікувати історико-географічну працю. Цю форму, що стане звичною для XVIII ст. — віку Просвітництва, — вченому могла підказати добре відома тоді всім, хто знав англійську мову, книга знаменитого мандрівника, засновника колонії Віргінія у Північній Америці, найпершого літератора США Джона Сміта. Читач «Правдивих і достовірних описів подорожей і пригод капітана Джона Сміта в Європі, Азії, Африці та Америці, починаючи з 1593 р. й до теперішнього 1629 р.», можливо, вперше дізнався у далекій від України Англії про Кримське ханство і Ногайську орду, Литву і Польщу початку XVII ст., про такі українські міста, як Дрогобич, Заслав, Галич, Коломня, Острог, Новгород-Сіверський та інші. Через ці міста в 1605 р. ще зовсім молодий Сміт, який утік з ногайського полону, повертався в Лондон.

Нагадаємо, що події на українських землях за всіх часів привертати увагу багатьох політиків, учених, письменників. Так, з Константинополя стежив за походами запорізьких та донських козаків до берегів

Туреччини в 20-ті роки XVII ст. англійський посол Д. Ро, а в роки англійської революції з не меншим інтересом спостерігав події Визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького секретар Кромвелля Дж. Турло через свою розвідувальну мережу в Польщі. Документи з архівів Ро і Турло будуть опубліковані тільки в 1740 р. Однак 1658 р. в Единбурзі вийде з друку розповідь шотландця А. Тейлора про визвольну війну русинів, як тоді традиційно називали українців в Європі. На жаль, книга Тейлора була випущена дуже малим тиражем, як і англійський переклад відомого твору П. Шевальє про Україну, опублікований 1672 р. в Лондоні в уже згаданому видавництві сім'ї Браунів. У передмові до цієї публікації Е. Браун писав, що в Україні (саме так він назвав ті землі українського народу, що залишилися у складі Речі Посполитої) з часів Визвольної війни відбуваються події, які мають важливе значення для успішної боротьби народів Східної й Південно-Східної Європи проти турецько-татарської агресії, що запорізькому козацтву у цій боротьбі належить визначне місце, і закликав співвітчизників уважніше придивитися до України. З ним погоджувався англієць П. Рікоут — автор виданої 1687 р. книги «Історія Туреччини», в якій багато розповідалося про запорізьке козацтво.

Та всі ці книги і за тиражем, і за вміщеною в них інформацією не можна порівнювати з працею О'Коннора, що увійшла як другий том у «Велику історичну колекцію Польщі» Мітцлера.

На зміст праці не могла не вплинути та обставина, що О'Коннор перебував на службі у польського короля. Немає нічого дивного у тому, що його погляди на походження запорізького козацтва, на визвольну боротьбу українського народу як проти магнатського іґа, так і проти турецько-татарської агресії формувалися під впливом польсько-шляхетської історіографії. Але апологетом магнатів він не став, більше схилившись до точки зору Г. Левассера де Боплана, який зі співчуттям ставився до боротьби українського народу за своє визволення. У другому томі своєї праці О'Коннор показав страшну картину рабства українського селянства.

У книзі О'Коннора читач знаходить ретельно зібрані дані про економіку та географію Речі Посполитої другої половини XVIII ст. Його увагу привертали українські міста, мова українців, їх матеріальна та духовна культура, а також система управління українськими землями у складі Речі Посполитої, роль, яку відігравали в краї римсько-католицька, уніатська, православна та вірмено-григоріанська церкви.

Звичайно, ті уривки з «Історії Польщі» О'Коннора, в яких розповідається про Україну, потребують ретельної перевірки їх достовірності, але не можна не побачити, що вони відрізняються своєю неупередженістю порівняно з працями відомих представників європейської історіографії, на які він спирався при написанні своєї книги.

Мета публікації першого перекладу уривків з книги О'Коннора, що стосуються України XVII ст., — зробити її доступною широким колам читачів.

О'Коннор Бернард (Ірландія)

ІСТОРІЯ ПОЛЬЩІ

[Фрагменти, що стосуються України]

Історія Польщі в кількох листах. Ці листи до вельможних персон були надруковані Бернардом О'Коннором — членом-кореспондентом Королівського товариства, членом корпорації лікарів. Вони були написані ним під час подорожей по цій країні і засновані не тільки на власних спостереженнях, а й на працях авторитетних авторів.

Лондон, 1698.